

Темата „прототип“ би намерила богат материал в Чудомировото творчество. Но за съжаление приживе на писателя анкета с него не се направи. И сега авторката всъщност разпитва негови близки, познати, съседяни. През техния поглед се разкриват детството и зрелостта му. И тъй като това става от различни лица, които понякога разказват едни и същи случки, то ни се предлага по-различен, но не по-малко ценен и резултатен аспект към интересувания ни проблем.

В анкетата е създадена (по-точно пресъздадена) колоритна атмосфера, една среда, където съвместно живеят писателят и героите му. От друга страна, се намерява гледната точка на трети човек по отношение на автора и на взаимоотношенията автор—прототип в битов план. Творецът, героят му и разказвачът за тях са обединени върху територията на Чудомировото творчество: „Тази случка аз му я разказах, а после той я разкри. . . Това беше цялата история. Останалото Чудомир го измисли. . . Горедолу него описа. . .“ и т. н. Подобни моменти представляват ценен подстъп към творческия метод на писателя, към разкриване степента, силата, посоките на творческото въображение при всички тези „измислици“ и „разкрасявания“, за които говорят близките му. Чудомировият свят в анкетата е всъщност светът, пресъздаден в книгите му, и тук съпоставката между тях е изключително интересна не само от литературоведска, но и от социологична и народопсихологична гледна точка.

Дори от тези бегли наблюдения става ясно, че анкетите откриват поле за изследване на типове писатели според отношението им към прототипа и дават богат материал за литературнотеоретически, литературно-исторически и литературно-психологически изследвания.

ОБУЧЕНИЕТО ПО ЛИТЕРАТУРА

Васил Пернишки

Добрият педагогически опит недвусмислено показва, че не може да се преподава например Ив. Вазов, П. Кр. Яворов или Й. Йовков, без да се имат пред вид литературните анкети на проф. Ив. Шишманов, М. Арнаудов и Сп. Казанджиев. В наше време литературната наука разшири своя изследователски хоризонт, като предостави на учителя по литература интересни анкети, които обхващат творчеството на повече писатели от най-различни поколения. Съвременният учител получи възможност за още по-богато осмисляне на документалния материал, който съдържат анкетите. И заедно с това — идеи за методическо разработване на големото национално културно наследство.

Досегашната практика в училище показва едностранчиво използване на фактите и данните от литературните анкети — главно като източник на биографичен материал. Недостатъчно се оценява положението, че допирът с човека и писателя е ново „въвеждане“ в творчеството му. По същество литературните анкети са „предизвикан монолог“, както сполучливо се изразява А. Гуляшки, поглед „отвътре“, който обогатява представите за личността на твореца. Включването на литературните анкети в препоръчителните списъци за четене от учениците осигурява непосредствен досег на младежа с твореца, с неговите духовни импулси, интелектуални възможности, морално-волеви качества. Читателят изпитва удоволствието, че се е срещнал с умен и увлекателен събеседник.

Бележката на Катя Янева, авторка на анкетата за Ал. Геров, има принципен характер за учителя, когато пристъпва към подбиране на необходимия материал за урока по литература: „Още един факт налага сериозност — ранните творби на Ал. Геров, В. Петров, Б. Райнов, Ал. Вутимски са достижения, художествени проявления със стойност за всеки автор поотделно, за поколението като цяло и за съвременната ни литература. Това значи, че биографията на поколението от 30-те години е притегателна не само като събиране на факти за добри намерения и амбиции, но като история на творчески успехи. Разказът на всеки от поколенията може да конкретизира картината на една напрегната и търсеща младост, да внесе детайлите, дъха на живот.“

В урока за биография трябва да се отделя по-голямо внимание на документалните сведения за времето, за духовната обстановка, в която израстват и се оформят писателите като творци и граждани. По този начин учениците получават възможност „да подишат от въздуха“ на автора, да почувствуват неговата „атмосфера“. Обобщавайки впечатленията за своето време, А. Гуляшки подчертава: „... Имаше значение цялата атмосфера на 30-те години. Това бе време, много богато с багри, неповторимо по многоцветие. По сила на търсене, по преживяване, по лутане. . . Все пак иммахме усет, че декадансът там не върви и пишехме по „работнически“. . . Интересни размисли пробуждат у учениците признанията на писателите за поколение, към което принадлежат. Ето какво споделя например Ем. Станев: „Ние от моето поколение сме жалки хора. Ние няммахме преди всичко нито оная семейна среда, нито оная обществена среда, която да ни приобщи към световната художествена и философска мисъл. Чел, да речем, от Хегел една статия и говори за Хегел. Чел нещо от Гьоте, говори за Гьоте, чел нещо от Маркс и вече го разбрал. Манталитет на еkleктици, невежи и как да ги нарека — полуинтелигенти. Какво ще се лъжем.“

Изключително голям интерес представляват автентичните указания за естетическите вкусове, мнения, характеристики на лица и събития, за литературните и гражданските позиции. Умелото използване на този материал от учителя осигурява по-богато възприемане на творческата личност. В беседата с учениците се подбира такъв материал от анкетите, който носи премислената оценка на твореца от висотата на житейската мъдрост. Не бива да се забравя, че литературната анкета е ретроспективно обглеждане и оценяване на един човешки живот.

Въвеждането на учениците в света на твореца става по-лесно, когато пред тях се разкрива естетическото му верую, направляващо художествените търсения. В това отношение литературните анкети са неocenим помощник на учителя. Подбраните автори признавания, поднесени в определена логическа последователност, са великолепна основа за размисли на учениците в урока по литература. Онези от тях, които познават творчеството на писателя, веднага свързват художествената практика с теоретическите възгледи, а за останалите те са ключ за разбиране на творческия свят на писателя.

Дълбоки философски прозрения се откриват в някои от мислите например на Ем. Станев, с помощта на които може да се води беседа върху въпроса: творецът за твореца и творчеството. Една част от изказванията на писателя се отнасят до субективното в изкуството („Ако Търново ми е дало усет и интерес към историята, Елена ми създаде усет за българската култура“; или: „Достоевски ми даде поглед за човека, много мъчителен, много драматичен. . . Толстой безсъмнено ме успокояваше, но и той ми показва много работи. Аз започнах да се взирам в себе си. . .“). А друга част изясняват разбирането му за изкуството и могат да се използват при разговори с учениците за художествените постижения на самия писател, както и при изясняването на някои теоретико-литературни въпроси. („За мен изкуството — това е животът на душата. Ако някой умее да нарисува душа, той ще нарисува всичко у човека“; или: „Какво е изкуството, художественото произведение, ако не дава светлина на човека, ако то не ражда надежди, наслада и вяра?“ и др.)

При други случаи една мисъл на писателя може да изиграе ролята на отправен момент за разбиране на творчеството му. Например мисълта на А. Гуляшки — „Трябва да се разделим вече с някои идеали, с наивния романтизъм на миналото. Но не можем да се разделим с устрема към красивото, към благородното, към идеалното. . .“ — дава добро начало за правилно осмисляне на авторския свят, изпълнен с толкова много проблеми и конфликти.

Литературните анкети подсказват идеи за обогатяване на урока и в друга насока. В обучението по литература почти никак не се засягат въпросите на психологията на литературното творчество. Да се проследи как протича творческият процес в практиката на отделен писател, това означава още повече да се съдейства на учениците да си изградят по-пълна представа за индивидуалността на творческата личност, по-широко да навлязат в нейната „светая светих“.

Неocenимо е значението на литературните анкети за изясняване на творческата история на художествените произведения. Разказите на творците хвърлят обилна светлина върху замисъла, творческата задача и художествената реализация на произведенията на словесното

изкуство, върху отношението на писателя към света, изразено чрез творбите му. Интересни сведения се дават за начина, по който са изградени отделни литературни герои, за идейния смисъл, вложен в тях и т.н. Любопитни неща учителят може да подбере от разсъжденията на Г. Караславов за това как се поражда замисълът на „Снаха“, кое определя началото на творческия процес, откъде идва основната нишка на сюжета, как се използва документалният материал за обрисовка на героите, за прототиповете на отделни образи и др.

Някои от мислите на писателите могат да изиграят ролята на контрапунктове при организирането и провеждането на беседите с учениците. Например Ем. Станев твърди, че „Антихрист“ е „най-автобиографичната“ му книга, въпреки че героят е монах от четиринадесетото столетие. Идеино-естетическият замисъл на образа на Иван Кондарев и мнението на критиката предизвикват творческата активност на учениците в урока по литература. Въпросът за възприемането на художественото творчество е интересен и може да предизвика проблемни ситуации, които заставят учениците да изият активна позиция. Такива уроци обикновено протичат под формата на дискусия. Литературните анкети предоставят на учителя богат материал в това отношение.

Сведенията в литературните анкети не се отнасят само за творците, които се анкетират. Тяхната неоценима стойност е и в това, че са извор на факти и пренески и за други личности, които имат определено място в нашия общественно-политически и културен живот. Умелото използване на тези сведения твърде много допринася за разширяване на културния кръгозор на учениците. От една страна, те остават като духовно богатство на личността, която по самостоятелен път се е докоснала до интимния свят на твореца. От друга, при подходящи случаи в учебния процес част от тях биха могли да се актуализират с определена цел.

Литературните анкети разнообразяват научните източници за подготовка на учителя. Педагогическата находчивост и майсторството ще определят начина на използването на този ценен документален материал за обогатяване на интелектуалното и емоционалното съдържание на урока по литература.

В ЛЕКЦИОННИЯ КУРС

Бистра Ганчева

Уплътняването на една лекция с анкетен материал следва свои пътища, натъква се на свои проблеми и търси свои начини за решаването им.

В редица случаи — най-вече при големите автори — студентите идват в университета със значителни познания относно „житейския път“ на съответния автор. Библиографските справочници, особено от последните години, предлагат достатъчно материал с необходима обширна информация. За лектора остава по-приятната, но и безспорно по-трудна задача да тръгне от тези предпоставки, да се насочи към по-обобщен образ на творческата личност, в тясна и непосредствена връзка с нейния втори живот в художествената творба.

Още Боян Пенев наблегна върху основни принципи при очертаване образа на художника: той да бъде видян като индивидуална психология и историческото му обкръжение да се възприеме като „втора действителност“, с нужната в такива случаи поетическа интуиция¹. При цялата терминологична разлика в определенията, която ни отдалечава от Боян Пенев, мисълта му в основата си остава с непроменено значение и сега — творческата личност и нейното време да се „видят“, да се „преживеят“. В този процес на откриване на един автор участва дори въображението — не като „измисляне“, а като реконструиране, в рамките на възможното, целостта на една личност.

За подобна реконструкция говорят мнозина — и писатели, и литературни историци. Това е принципът и на редица биографии. По него са изградени и романите на Андре Моруа, и

¹ Б. Пенев. История на новата българска литература. Т. II. С., 1977, 546—547.